

FRAKTİN KABARTMASI YANINDAKİ PREHİSTORİK EV

TAHSİN ÖZGÜÇ

1947 yılında, Fraktin kaya kabartmasının karşısındaki höyük'de, Ankara Üniversitesi Müzesi adına kazıya başlanması ve bu mıntakada tetkik gezileri tertibine karar verilmesi hususunda, Üniversitenin o zamanki Rektörü Ord. Prof. Dr. Ş. A. Kansu'ya yaptığımız teklif kabul edilmiş ve gereken tahsisat ayrılmıştı¹. Burada, bu hayırlı hareketin başlamasını sağlayan hocama, bilhassa, teşekkür ederim. Biz, bu tebliğde kazısı 5-10-1947—10-10-1947 tarihinde ikmal edilmiş olan bir iskân yeri üstünde duracağız. Burası 1939 Mayısında *K. Bittel* ve *R. Naumann* tarafından keşfedilmiş ve örenyerinin mevkii, şekli ve sathıtan derlenmiş eserlerin nevi ve devri, kusursuz bir şekilde, tâyin edilmiştir². Bizim burada büyülterek, ikinci defa kullandığımız kroki, adları geçen bilginlerin neşrettiğidir (Lev. XIV, a). Buna müsaade ettikleri için bilhassa teşekkür ederim.

Krokide kaya kabartmasının aşağı-yukarı 300 m. doğusunda ve *Antike Siedlung* olarak işaretlenen bu eski iskân yeri, önündeki Karasu deresi kenarından birdenbire yükselen ve tam burada burun teşkil eden bir andezit platosu üstündedir (Lev. XVI, a). Burasını, kaya kabartmasının bulunduğu daha büyük burundan bir sel yarığı ayırmaktadır. Burunun dereye mütevccih kısmının tabanı kaya olmakla beraber, güneye doğru aşağı-yukarı 60 m. den sonrası, kalınlığı 10-30 cm. arasında değişen ince bir toprak tabakasıyla örtülmüştür. İskân toprağının küllü terkiibini, sathına dağılmış çanak-çömlek parçalarını, obsidiyen aletleri incelemiş olan *K. Bittel*, pek haklı olarak, vâdiye hâkim ve mahfuz, suya yakın bulunan bu yerin chemmiyetinden şüphe edilmeyeceğini bildirmişti³. Biz bu neşriyata dayanarak, iskân yerinin kaya kabartmasına ve iki kilometre uzağındaki höyüğe olan münasebetini, bir kazı ile aydınlatmak istiyorduk. Kazı

¹ Bu kazılar hakkındaki ilk haberler için, bk. *Bellethen* 45, s. 260-267.

² *Archäologischer Anzeiger* 1939 (54), S. 565 v.d. (kısaltılışı AA).

³ AA 1939, S. 567.

Dr. Nimet Özgüç, Ankara Arkeoloji Müzesi Asistanlarından *Burhan Tezcan*, Kayseri Müzesi Müdürü *Halit Doral*, Mustahzır *Abdullah Gök* ve bu makalenin sahibi tarafından idare edildi. Kayalık sathın iskân sahasını teşkil eden kısmının hududunu, toprağın rengine ve yer yüzünden de görülebilen duvar taşlarına göre tâyin ettikten sonra, 18×16 m. ölçüsündeki bir sahayı kazdık. İstikamet, kayalığın durumuna göre alındı. Anakayaya bazı yerlerde 30 cm., bazı yerlerde de 20 cm. kalınlığındaki iskân toprağı kaldırıldıktan sonra erişildi. Bu kalınlık, güney kısımlarında 10 cm.'ye kadar düşüyordu. Anakayanın sathı her tarafta düz değildi; yer-yer derin çatlaklar da görülüyordu. Buna rağmen, en düz kısmı iskân sahasına tahsis edilmişti. Burada, doğu duvarı müstesna, iyi korunmuş bir bina meydana çıkarıldı.

Binanın inşa tekniği:

Temel ve duvarlar yerli andezitle örülmüştür. Boyları 1.10×.60 cm.yi bulan yumuşak taşlar çekiçle düzeltilmiş ve bu suretle duvarların hem iç, hem dış yüzlerinde, köşelerde düzenli bir örgü temin edilmiştir. Çift diziler halinde, iki yüze yerleştirilen iri blokların arası ufak boy-luları ile doldurulmuştur (Lev. XV, a-b; XVI, b). Harç, çamurdur. Dış duvarların kalınlığı 90 cm., iki bölmeninki 1.00 cm.dir. Bu hususiyetten başka, dış batı duvarının orta kısmındaki 30 cm. lik çıkıntı da bir yeniliktir. Kerpiç kullanıldığına dair en ufak bir ize raslanmadığı ve yerli taşın bolluğu gözönünde tutulursa, bir *taş-ev* karşısında bulunduğumuz hemen anlaşılır. Esasen bu gün de bu mıntakanın bütün evleri taşandır. Anakayaya basan duvarların yüksekliği 25 cm.; binanın toprak tabanı anakayanın 15 cm. üstündedir. Taban, odaların bazı kısımlarında iyice tesbit ve müşahede edildiğine göre, anakayanın üstüne 10 cm. kalınlığında tazyik edilmiş bir toprak tabakası yerleştirilmek suretiyle meydana getirilmiştir. Temel taşlarının iyice oturması için, kaya sathında hazırlanmış olan çukurca yataklar bellidir (Lev. XV, b ön plânda).

Binanın iç teşkilâtı ve plânı:

Bina, korunan kısmına göre, mustatil plânlı olup, 12 m. uzunluğunda, 9 m. genişliğindedir. Asıl yapı, 2.70; 4 ve 2.50 m. eninde, birbirine muvazi üç uzun odadan ibarettir (Plân. 1). Bunlardan güneydeki, ortasındaki mustatil plânlı taş merdiven mesnedine(!) nazaran, bir merdiven dairesi olabilir (Lev. XVI, b). Bu odada ev eşyasına hiç raslan-

mamıştır. İkinci odaya açılan kapı yeri, bu odanın kuzey-doğu köşesinde olmalıdır. Ortadaki oda, bir ara duvarı ile ikiye bölünmüştür. Evin büyük ocağı, batıdaki küçük odanın güney-batı köşesindedir (Lev. XVI, c). Etrafı ufak taşlarla çevrilmiş olan ocağın toprak tabanı altına ve anakayanın üstüne iri ve yassı taşlar konulmuştur. Buradan üçüncü odaya geçişi temin eden iki kanatlı (!) kapıya ait bir çift söve-mili taşı, ilk yerlerinde duruyordu. Çok hırpalanmış olmasına rağmen, sonuncu odanın ocağı, kuzey-doğu köşesindedir. Tavanı tutan direklere kaidelik eden yassı taşlar, ilk yerlerini değiştirmiş durumda bulundu. Taban üstünde bırakılmış olan ev eşyası, hususiyile, mutfak kapları, 12 tane el-değirmeni ve havan taşı, obsidiyenden bıçak ve destereleler ikinci ve üçüncü odada ve çoğu ocağın yanında bulunmuştur. Binanın dış kapısı güney-doğu'da, merdivenli odanın doğu dar cephesine açılmış olmalıdır. Burada iki duvarın doğuya doğru imtidadı bir nevi antre teşkil edecek mahiyettedir.

Bu izahattan da anlaşılacağı üzere, elimizdeki binanın merdiven dairesi, mutfağı, kileri (!), yani hizmet yerlerinin bulunduğu zemin katı korunmuştur. Merdiven mesnedinin varlığı, iri taşlı temellerin kalınlığı, binanın iki katlı olduğunu tahmin ettirmektedir. Asıl ikamete tahsis edildiğini düşündüğümüz ikinci kata ait herhangi bir iz zamanımıza intikal etmemiştir. Burada, başka bir binaya ait hiçbir kalkıntıya raslamadık. Esasen bu çevrede yaptığımız küçük tecrübe sondajları neticesinde, iskân yerinin kazısını bitirdiğimizi, başka binaları aramanın lüzumsuzluğunu da anladık.

İç-Anadolu'da prehistorik devirlerin mimarlık eserlerini, icabettiği kadar tanımamakla beraber, müstatilî oda veya birden fazla odalı müstatilî bina tipi muhtelif devirlerde görülmektedir⁴. Ankara çevresinde, Bakır Çağının son safhasına (Alişar I b) ait olan binalardan bazılarının temelleri, Fraktin'dekinden daha dar olmamakla beraber⁵, İç-Anadolu'da umumi ölçü 50-60 cm. arasında değiş-

⁴ Güllücek (*Belleten* 46, Lev. CX); Karaoğlan (*III Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1948. s.46 v.d. da Remzi Oğuz Arık*); ve Koloni Devri için bk. Tahsin ve Nimet Özgüç, *Küllepe Hafriyatı 1948, s. 1 v.d.*

⁵ *III. Türk Tarih Kongresi, s. 50*; Şevket Aziz Kansu, *Etiyokuşu Hafriyatı Raporu 1937, Ankara 1940, s. 29-30*; *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi II, s. 7*; ve Seton Lloyd and Nuri Gökçe *Excavations at Polatlı (Anatolian Studies, Vol. I, 1951, s. 29. da).*

mektedir. İri temel taşları Ahlatlıbel'de de kullanılmış olmasına rağmen, hiçbiri Fraktin'dekiler gibi, iyi işlenmiş değildir. Biz bunun sebebini andezitin yumuşaklığında arıyoruz.

Bina yakılıp yıkılmamış, bir tazyik neticesinde terk edilmemiştir.

Binada bulunan eserler:

A — Çanak-çömlek: Boya ile nakışlı iki çanak parçası müstesna, hepsi elle yapılmıştır. Bunlar kalın cidarlı, iyi pişirilmemiş ve hamurlarına kum karıştırılmış kaba mutfak kaplarına aittir. Pek azı koyu ve açık kahverengi, çoğu kreme çalan devetüyü astarlıdır. Bu kaba astar tekniği, Bakır Çağı kaplarının cam gibi parlak, fevkalâde tekniği ile kabili mukayese değildir. En çok kullanılan tipi yüksekçe boyunlu, yuvarlak gövdeli, daima kulpsuz ve yuvarlak dipli çömlekler temsil eder (Lev. XVII, a-c). Basit profilli, daima kulpsuz çanaklarla (Lev. XVII, d-h; XIX, a), mütenazır düğme kulplu vazocuk mevcut şekilleri tamamlar (Lev. XX, a).

B — Bıçak ve destereciklerin hepsi obsidiyen'den yapılmıştır (Lev. XIX, b-j). Bunların çoğu üç, pek azı iki satırlı olup, hemen hemen hepsinin iki yüzü de retuşludur. Hasandağ, Melendizdağ ve Karacadağ'ın Fraktine yakınlığı gözönünde tutulursa, ham maddenin buraya nereden getirildiği kolayca anlaşılır⁶.

C — Bazalt ve andezitten havan, eldeğirmeni taşları bildiklerimize bir yenilik katmamaktadır (Lev. XVI, d).

Ç — Madenî eşyanın yokluğuna mukabil, uçları sivri sapan taşları az değildir.

* * *

İncelediğimiz bu eserler, esas itibarı ile, aynı yerde satıhtan toplanan ve *K. Bittel*'in Bakır Çağına, yani M. Ö. III. bine ait olduğunu bildirdiği buluntuların aynıdır⁷. Taş bina ve eşyası, İç-Anadolu'da Bakır Çağı denilen medeniyetin en eski safhasına (Alişar Ia) aittir. Yalnız çanak-çömlekte, daha ilk bakışta sezilebilen mahallî bir hususiyet vardır. Bina ve dolayısıyla bu kayalık yer, Bakır Çağının orta ve geç safhasında terk edilmiş ve bir daha burası bir iskân yeri olarak seçilmemiştir. Halbuki, iskân yerinin 3—3.5 kilometre güney ve güney-batısındaki Samantı vâdisinde yaptığımız araştırmalarda yükseklikleri yeryüzünden, en fazla, 1—1.5 m. olan eski is-

⁶ *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası 5 (1940), s. 404 ve AA 1942 (K. Bittel) s. 90 v. d.*

⁷ *AA 1939, s. 567.*

kân yerlerinin varlığını tesbit ettik. Bunların en üst yapı katlarında *Karaoğlan tipi* diyebileceğimiz çanak-çömleğin eşlerini, yani iyi elenmiş hamurlarına ince kum taneleri karıştırılmış ince cidarlı, iyi pişirilmiş; dışları devetüyü ve açık kırmızı, içleri siyah astarlı ve cam gibi parlak perdahlı, tek şerit kulplu çanakları bulduk (Lev, XVII, 1-1). Bunların en mühim hususiyeti, Karaoğlan'daki gibi, içlerinin beyaz renkli ince şeritler halindeki hendesî motiflerle nakışlanmış olmasındadır. Karaoğlan'da, Merhum Prof. R.O.Arik'a göre ⁸, *Proto-Hitit* devrine, yani Bakır Çağı'nın en son safhasına ait olan bu vesikaların Samantı ovasının 2.5 kilometre uzağındaki bir iskân yerinde bulunmamış olması, aynı medeniyetin muhtelif iskân yerleri arasındaki kronoloji farkları ile izah edilebilir. Buna göre, Fraktin kayalığındaki kazı yeri Bakır Çağı medeniyetinin yalnız eski safhasında (Alişar Ia) bir iskân sahasını temsil etmiş, ondan sonra, kesin olarak izah edemediğimiz bir sebeple terk edilmiş ve bu defa yakınındaki Samantı ovasında yeni köyler parlamıştır.

İskân yerinin kronolojisi münasebetiyle, evin tabanında ve yukarıda tasvir ettiğimiz kapların yanında bulunmuş olan boyalı iki parça üstünde, ayrıca, durmak isteriz. Çok ağır dönen çarkta yapıldıkları anlaşılan bu basit profilli koyu krem hamurlu ve astarlı, koyu kahverengi boyalı çanaklar (Lev. XVIII, a-d), İç-Anadolu örneklerine tamamen yabancıdır. Bunlar Yümüktepe'de, bilhassa, XIIB katında bulunmuş olanların aynıdır ⁹. Batı El-Ubeyd veya Yerli El-Ubeyd parçaları olarak tanınan bu eserlerin, Fraktin'de, yani Güneye en kısa yoldan inışı sağlayan bir bölgede bulunmuş olmasına hayret etmemelidir. Yalnız burada halli en güç olan mesele, aradaki kronoloji farkının izahıdır. Biz, bu idhal eşyasına dayanarak, Fraktindeki eski iskân yerini biraz daha eskiye tarihleseک dahi, diğer yerli malzeme bu tarihi Yümüktepe'nin adı geçen tabakalarına kadar yükseltmeğe mânidir. Bununla beraber, Gözlükule malzemesinin neşri, Fraktin çevresindeki kazıların inkişafı, şimdi halli güç olan bu kronoloji meselesinin çözülmesini sağlayacak ve Toroslar mıntakasının mahallî hususiyetini meydana çıkaracaktır.

* * *

⁸ III. Türk Tarih Kongresi, s. 47 v.d.

⁹ John Gasrtang, *Prehistoric Mersin, Yümüktepe in Southern Turkey*, Oxford 1953, s. 169 Res. 107,1-5.

K.Bittel, iskân yerinin sathından derlediği çanak-çömlek parçalarından çoğunun Hititlere ait olduğunu ve bu yerle kaya kabartması arasında bir münasebetin varlığını ve bu kayalık burunda Hitit kabartmasına ait büyük bir mukaddes mahallin bulunabileceğini bildirdi¹⁰. Biz, ne kazıda, ne de satıhta Hitit devrine ait tek parçaya dahi raslayamadık. *K.Bittel* ve *R. Naumann* gibi, Hitit çanak-çömleğini en iyi tanıyan iki mütehassısın topladığı bu parçalar bu yere, aynı kaya kabartmasına ait başka bir Hitit beldesinden, veya 1800 m. uzağındaki Fraktin höyüğünden, tesadüfen, getirilmiş olmalıdır. Biz, bu civarda kabartmaya yakın olması gereken bu beldeyi henüz bulamadık; yalnız Fraktin höyüğünde yaptığımız kazıda III. Hatuşil'e ait kaya kabartması ile çağdaş zengin bir şehrin varlığını tesbit ettik¹¹. Bu bakımdan, kaya kabartması ile münasebetli yapının kazısını bitirdiğimiz iskân yerinden başka bir yerde aranması icap ettiğini düşünüyoruz.

Münbit tarlalara hâkim, tabiattan müstahkem olan bu iki katlı, genişçe teşkilâtlı müstakil binada zengin bir arazi sahibinin yaşamış olduğunu tahmin ediyoruz. .

TAHSİN ÖZGÜÇ

¹⁰ AA 1939, s. 567 v.d.

¹¹ *Bellekten* 75 (Nimet Özgüç), s. 295 v.d.